

УДК 94(477)"19":930:911.5

DOI <https://doi.org/10.35433/history.112035>

Магалецький Андрій,
аспірант кафедри історії України
історичного факультету
Житомирського державного
університету імені Івана Франка
a.mahaletskyi@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0374-5687>

ПАМ'ЯТТЄВІ СТУДІЇ ТА ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ПРО ВІЙНИ І ВОЄННІ КОНФЛІКТИ ХХ СТ.: ІСТОРІОГРАФІЯ ПИТАННЯ

Анотація

Метою статті є аналіз та систематизація наукової літератури, присвяченої пам'яттєвим студіям в цілому, та історичній пам'яті про війни, зокрема. Серед завдань, які планувалось розв'язати – порівняння досліджень як закордонних, так і вітчизняних авторів в контексті співвідношення уваги до Першої та Другої світової воєн та локальних конфліктів, зокрема, Афганської війни. В статті також зосереджена увага на дослідженнях проблем інструменталізації пам'яті.

Методологія. У процесі роботи над статтею були використані загальнонаукові методи дослідження: опису, системного аналізу наявної літератури та джерел. Серед методів і елементи компаративного аналізу. Застосування принципів, підходів та спеціально-історичних методів зумовлене предметом дослідження.

Висновки. Питання колективної, суспільної, історичної пам'яті стало предметом активних досліджень ще у 20-х роках ХХ ст. Специфікою досліджень умовного, першого етапу розвитку пам'яттєвих студій стали: зосередження уваги на періоді античності та дослідження механізмів пам'ятання, зокрема такого явища як мнемоніка. На ранній стадії розвитку пам'яттєвих студій до цієї сфери особливий інтерес проявляли представники філософських, культурологічних, соціологічних студій та психологи. Цим пояснюється активне використання у сфері дослідження історичної пам'яті та політики понятійного апарату окреслених напрямків. Професійне історичне середовище почало проявляти зацікавлення до сфери пам'яті лише з 60-х рр. ХХ ст. З того часу політики могли використовувати ситуацію зміни поколінь, що віддаляла події війни від актуальної на той момент дійсності. В свою чергу, історики, (як і

представники інших наукових напрямків), отримали матеріал для досліджень та рефлексій. Світові/локальні війни та їх місце в житті суспільств по-різному представлені в ландшафтах пам'яті. Ці відмінності пов'язані із політичною сферою та завданнями, які ставили перед собою політики. Від спонукання/примусу суспільств до забуття, або ж, навпаки до створення міфів, які гіперболізували ті чи інші події війни, їх учасників та роль держави в перемозі. Трактуювання подій Другої світової війни позначені «війною пам'ятей», до якої активно долучені як науковці, так і державні інституції різних країн. Афганська війна, попри усвідомлення її змісту та характеру, в Україні пов'язується із пам'ятанням та шанобливим ставленням до її жертв. Вона представлена та зберігається у символічних заходах учасників війни/їх родичів та ландшафтних меморіальних комплексах.

Історіографія пам'яттєвих студій, та особливо, розгляд пам'яті про війни та її міфологізація з кожним роком розширюється завдяки новим дослідженням, які набувають особливої ваги в умовах сучасної війни. Регіональні дослідження ландшафтів пам'яті в Україні знаходиться на початковому етапі. Наявні окремі локальні дослідження, які варто розвивати та порівнювати з метою виділення тенденцій, притаманних окремим регіонам України. Адже через особливості політичного розвитку, історичних передумов, культурних традицій кожен регіон України має свої особливості історичної пам'яті. Ми не маємо чітко узгоджених норм і традицій побудови і формування ландшафтів, що природно вписуються в навколишній простір. Позитивна сторона такої ситуації полягає в тому, що дозволяє започаткувати нові традиції формування ландшафтів, що максимально збалансовано будуть зберігати та висвітлювати пам'ять про війни.

Ключові слова: *Історична пам'ять, ландшафти пам'яті, пам'ять про війни, історіографія історичної пам'яті.*

Вступ

Пам'яттєві студії в цілому представлені значною зарубіжною історіографією, яка почала формуватися ще у 20-ті рр. ХХ ст. Від того часу спостерігаються спроби вироблення та унормування понятійного апарату та наукового інструментарію цього напрямку. В Україні, як і в цілому на пострадянському просторі, зацікавлення проблематикою спостерігається від початку 2000-х рр., що пов'язується зі швидкими темпами інструменталізації «пам'яті» політиками. Особливо це стосувалось Росії, яка у пошуках власної національної ідентичності зупинила свій вибір на Другій світовій війні, а саме її радянсько-німецькій компоненті («Великая

Отечественная война»), що фактично стала основою сучасної російської ідентичності та, за радянською традицією, зберігала за собою статус ключової події в ХХ ст. й фактично перетворилась на культ.

Історично так склалось, що особливості пам'ятання/забування про війни в різних країнах мало свою специфіку, що пов'язувалось із характером політичного режиму/ідеологічного спрямування уряду, представленого в тій чи іншій країні в конкретному історичному проміжку часу. Український «випадок» характеризувався нетривалим періодом існування національних урядів протягом 1917-1921 рр., які за браком часу та відповідного досвіду, (окрім окремих епізодів), не змогли включитись до процесів інституалізації пам'яті та пам'ятання про Першу світову війну та героїв української революції. У публікації О. Білобровець (Білобровець, 2021) зосереджено увагу на особливостях «пам'ятання» про Першу світову війну в Україні та Польщі, та проаналізовані зміни, які останніми роками спостерігаються в цьому контексті.

Радянська доба позначена свідомим витісненням із пам'яті, й відповідно пам'ятевих ландшафтів всього, що мало відношення до Першої світової війни, яка трактувалась як «імперіалістична», а отже, була антагоністичною до радянської влади, що глорифікувала «свої» події та героїв. Міфологізація та особлива роль, яка була закріплена за «Великою вітчизняною», а також фактор поступового, але невпинного скорочення кількості живих свідків тих подій, позначились на змісті історичної політики та політиці пам'яті. Радянські військові авантюри, на зразок Афганської війни, попри те, що не мали популярності в суспільстві, пов'язуються із «живою» пам'яттю, яка не дає «забувати» та зберігає шанобливе ставлення до її жертв. Однак цей варіант «пам'ятання» можемо окреслити як «локальний», та максимально персоніфікований, що в першу чергу зберігається в колі колишніх «афганців» та їх родин. Представлені в ландшафтах населених пунктів пам'ятники загиблим в цій війні були результатом приватної ініціативи, родичів загиблих, або ж членів громадських організацій, які об'єднували колишніх «афганців».

Пам'ять про війни сьогодні – актуальна тема, що пов'язано з агресією Росії, її інформаційною політикою у цій сфері. Майже не

висвітлено і потребує досліджень – відображення пам'яті в ландшафтах.

Метою статті є аналіз наукових праць та досліджень української та закордонної історіографії, присвячених питанням історичної пам'яті про Першу й Другу світову війну, участі українців у війні в Афганістані та відображення суспільного пам'ятання у ландшафтах пам'яті.

Виклад основного матеріалу. Теоретичною основою дослідження історичної пам'яті стали світові та українські класики, що увели до наукового обігу окреслене поняття та започаткували дослідження її феномену. Одним з теоретиків історії та політики пам'яті був М. Альбвакс. У своїй праці «Соціальні рамки пам'яті», яка була видана ще у 1925 р., він зазначав, що пам'ять окремих індивідів формується рамками (орієнтирами), що задають напрям цього пам'ятання. До «опорних», базових соціальних спогадів, які утворюють «рамку» він відносив так звані «соціально санкціоновані», які цікавлять не тільки одну особу, а все суспільство, закріплюються та передаються від одного члена суспільства до іншого, а на основі цього соціального меморіального каркаса кожен індивід «пригадує» або реконструює співвідношення колективної пам'яті із часом та простором. Саме М. Альбвакс чи не вперше наголосив на особливій ролі у формуванні цих соціальних орієнтирів мови та слів і понять, що окреслюють ті чи інші явища, й відповідним чином впливають на появу та закріплення вже згаданих «соціально санкціонованих» спогадів. Підкреслюючи важливість мови, він наголошував: «Функціонування індивідуальної пам'яті неможливе без тих інструментів, якими є слова та ідеї, які індивід не сам винайшов і які він запозичує із свого соціального середовища» (Хальбвакс, 2007)

Різні історичні періоди у формуванні сучасної західної культури пропонували свої особливості функціонування пам'яті. Про механізми пам'ятання доби античності, зокрема такий феномен як «мнемоніка» досліджувала Ф. Ейтс (Ейтс, 1997). Вона виділила герметичну та класичну традицію культури пам'яті та запропонувала пояснення механізму роботи пам'яті, що притаманна окремим людям. П. Хаттон у своєму дослідженні (Хаттон, 2004) апелює до поняття «мистецтва пам'яті», яке розглядала Ф. Ейтс, й пропонує інтерпретацію поняття «історичні знання» крізь його

призму. Він наголошує на тому, що найбільш яскраві методологічні прориви у західноєвропейській історичній науці зосереджуються на проблемі пам'яті, а історичне пізнання поступово наближається до власних джерел, які приховуються у мистецтві мнемотехніки.

Філософсько-історична праця, що розкриває методичні підходи існування і розвитку історичної науки належить французькому філософу П. Рікеру. В його збірці есе «Історія та істина» представлено методологію вивчення історії та політології, що дозволяє краще зрозуміти основи досліджуваної проблеми (Рікер, 2001).

Одним з теоретиків поняття «місць пам'яті» є П. Нора. В працях «Місця пам'яті» та «Теперішнє, нація, пам'ять» він демонструє формування окремих націй, що тісно пов'язано з поняттям «місця пам'яті». При цьому автор акцентує увагу на тому, що такі місця не є чимось сталим. Це достатньо непевне поняття, що по суті репрезентує трактування минулого в теперішньому (Нора, 2014).

Роль пам'яті в побудові національних ідентичностей в різні періоди, форми та трансформації «культурної пам'яті», представлення культурної пам'яті як сукупності різноманітних фактів, що притаманні кожному суспільству в різні епохи обґрунтовують у своїх працях Я. Ассман та А. Ассман (А. Ассман 2012; Я. Ассман, 2004). Соціологічне дослідження «Як суспільства пам'ятають» американського соціолога П. Коннертона (Коннертон, 2004) демонструє механізми функціонування пам'яті в суспільстві. Він висуває тезу про те, що сприйняття сучасного залежить від нашого розуміння минулого. Американський історик А. Мегілл у своїй праці «Історична епістемологія» пропонує власне бачення цілей та завдань історичної пам'яті. Сформульовані ним питання перетворюються на ключові теми для істориків, зокрема, та суспільства в цілому: для чого взагалі потрібна історія? Чи існує об'єктивність в історичному дослідженні? Різноманіття точок зору: це добре чи погано? У праці автор розглядає еволюцію історичної думки, аналізуючи слабкі та сильні сторони методологічних підходів, запропонованих Л.Ф. Ранке, представниками школи Аналіз, прихильників герменевтики тощо (Мегілл, 2007). До розробки, уточнення, критики та трактування теоретичних питань, пов'язаних з історією пам'яті звертаються сучасні українські

науковці. Вони розглядають різні контексти пам'ятання: соціальний, політичний, культурний, комеморативний та ін.

Українська історична наука представлена хоча й незначною, але потужною групою дослідників-теоретиків у сфері історичної політики та пам'яті. Зокрема, Г. Касьянов зосереджує увагу на аналізі значної кількості понять і термінів у галузі пам'яттєвих студій. Він ввів до наукового обігу власні визначення явищ, спираючись на світовий досвід та особисте бачення проблематики. В дослідженнях вченого запропонована систематизація підходів до співіснування понять «історія» та «пам'ять» (Касьянов, 2016). Георгій Касьянов, разом із Наталією Яковенко та іншими українськими істориками долучився свого часу до аналізу змісту шкільних підручників з історії України. Вчені не обійшли увагою й події Другої світової війни та їх інтерпретації у шкільній освіті. Окреслюючи роль та місце Другої світової війни у процесі «націоналізації» історичної пам'яті, він наголосив на тому, що в перехідний період в українських шкільних підручниках з історії залишалася частина радянської міфології, як один із елементів картини загального минулого. «Термін «Велика вітчизняна війна» був присутній у підручниках, проте зі зміщенням акценту на внесок України у «велику Перемогу» (Касьянов, 2018, с. 234). Саме події війни, на думку автора, дозволили змістити акцент/врівноважити присутній тривалий час в українських освітніх практиках жертвовно-страждальницький нарратив героїчним. Досягти цього змогли завдяки доповненню до сюжету про Другу світову війну міфологізації українського руху опору (Касьянов, 2018, с.235). В процесі «націоналізації» історії та відповідних змінах, які відбувались з українськими підручниками з історії, подіям Другої світової війни приділялась особлива увага.

Якщо більшість згаданих авторів у своїх працях досліджують зародження та розвиток, методологічні основи політики пам'яті, то Г. Грінченко у статті «Колективна соціальна пам'ять: критика теорії та методу дослідження» критикує підходи, що виникли в 20-х рр. ХХ ст. Авторка наводить основні недоліки класичних підходів щодо колективної пам'яті. Зокрема, йдеться про праці Альббакса, С. Крейн, П. Нора, А. Конфіно, Дж.Олік тощо (Грінченко, 2015).

В. Гриневич – один з українських авторів, що неодноразово у своїх дослідженнях звертався до теми політики пам'яті в Україні.

Автор вказує на те, що із більш глибоким дослідженням поняття «історична пам'ять», саме поняття стає більш розмитим. Він стверджує, що такої пам'яті не існує, люди пам'ятають, або ж думають, що пам'ятають. І в контексті такого процесу окремі соціальні, політичні або ж інші групи сперечаються хто з них правий. Розглядаючи проблеми війни, він наголошує на тому, що війна як явище посідає особливе місце в пам'яті, з нею пов'язуються як максимально трагічні, так і героїчні сторінки. Характеризуючи особливості пам'ятання про Другу світову, окреслює її як «конкуруючу» та «роздвоєну» (Гриневич, 2011).

Феномен історичної пам'яті досліджує В. Вашкевич. У своїх працях автор вказує на те, що люди зокрема та суспільство в цілому здатне не тільки пам'ятати події минулого, але й окремі з них забувати (Вашкевич, 2009). Подібна тенденція виникає у випадках, коли необхідно пом'якшити історичну травму, або ж викреслити неприємні моменти історії, що можуть виставляти окремі групи населення або ж і цілий народ в негативному світлі.

Досліджує національну політику пам'яті та її функціонування і механізми реалізації Д. Веденєєв, крім того, автор активно розробляє і вивчає вплив сучасного культурно-інформаційного середовища на історичну свідомість нації (Веденєєв, 2013, 2015). Автор наголошує, що політика національної пам'яті це процес взаємодії між державою та суспільством. У ході дослідження автор вказує на нормативну базу політики національної пам'яті, виходячи з цього він описує функції і завдання держави в контексті захисту і реалізації політики національної пам'яті. Крім того, автор звертає увагу, що в умовах сучасного глобалізованого світу, окремі країни можуть використовувати інформаційно-психологічний вплив на інші незалежні країни з метою дестабілізації внутрішньої ситуації.

Широкий аналіз історичній пам'яті, але в контексті політичного розвитку, дає В. Бабка. Автор аналізує становлення колективної пам'яті відповідно до різноманітних теорій та подальше становлення і еволюцію її в політичну пам'ять. При цьому розглядається питання подальшої практичної реалізації політики пам'яті в Україні (Бабка, 2017).

Соціальні функції історичної пам'яті в сучасному світі та Україні, зокрема, досліджує Л. Зашкільняк. Він наголошує на мінливому характері історичної пам'яті та її важливості як

інструменту легітимізації окремих груп та цілих народів. Також вчений підкреслює важливу функцію істориків, що, не дивлячись на потребу суспільства в позитивних міфах, мають наголошувати на історичних фактах, розвінчуючи міфи (Зашкільняк, 2006, 2009).

Автори колективної праці під загальною редакцією Ю. Шаповала «Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід» розглядають історичну пам'ять як достатньо крихку структуру. Кожен з авторів детально описує окремі складові теорії та практики історичної пам'яті. Досліджуються репрезентація образів минулого та їх трансформація в окремі історичні періоди. Подібні колективні праці дозволяють уніфікувати теоретичні та практичні питання історичної пам'яті в Україні (Шаповал, 2013).

Тема історичної пам'яті на сьогодні набуває все більшої актуальності, тому до її дослідження долучається велика кількість авторів, які прослідковують тенденції формування, трансформації, реалізації політики пам'яті в Україні. Зокрема можемо говорити про таких вчених як: Я. Грицак, Л. Нагорна, М. Мирний, К. Лазука, Г. Луцишин (Грицак, 2010; Луцишин, 2015; Мирний, 2020; Нагорна, 2012, 2014).

Приклади комеморативних практик, що є важливим елементом історичної пам'яті, описує Ф. Філюк. Авторка наводить найбільш яскраві і виразні проекти, що максимально повно репрезентують історичні події. Зокрема, так звані «Камені спотикання», що ініційовані художником Д. Демнігом, сьогодні представлені і в Україні (Кривда, 2018; Сокоринський, 2019; Філюк, 2017).

Н. Івчик, П. Долганов розглядають конфлікти пам'ятей та можливі шляхи їх примирення. Зокрема, аналізуючи одну з конференцій, де провідною темою були «Простори пам'яті». Автори зазначили, що одним з найбільш дієвих способів вирішення просторових конфліктів буде врахування якомога більшої кількості інтересів соціальних груп. Значення історичної пам'яті для критичного усвідомлення своєї історії та формування національних символів описує О. Готра (Готра, 2015; Івчик, Долганов, 2019).

Спираючись на загальні роботи, що розкривають теоретичні положення про історичну пам'ять та історичну політику, розглянемо питання дослідження історичної пам'яті про війни та збройні конфлікти ХХ ст. В радянській історіографії тема Першої світової війни була не популярною, їй приділяли мало уваги й зображали як

імперіалістичну й загарбницьку. Зацікавлення історією війни прийшло наприкінці ХХ – на початку ХХІ ст. До неї звертаються сучасні українські історики. Огляд історіографії Першої світової війни запропоновано у дослідженні Л. Гуцало. Авторка наголошує, що попри широкий спектр досліджуваних тем, питання пам'яті про цю подію фактично не розглядається в наукових доробках українських вчених (Гуцало, 2017).

Г. Гаусман наголошує на тому, що Перша світова війна мала надзвичайно важливі наслідки для процесу державотворення України, при тому що українські терени стали одним з головних театрів бойових дій Східного фронту. Але незважаючи на наведені факти, пам'ять про війну майже відсутня в українських реаліях та міських просторах (Гаусман, 2014).

О. Білобровець у своїй статті звертає увагу на зміну, (на сучасному етапі) дискурсу та підходів українських та польських істориків до пам'яті про Першу світову війну. Ця війна недостатньо представлена в українських ландшафтах через низку подій, що відбулися на українських землях після Першої світової війни. Зокрема, на території Західної України в міжвоєнний період було встановлено владу Другої Речі Посполитої, для якої Велика війна по суті своїй стала війною за незалежність і акцент в меморіалізації ставився саме на це. На «підросійській» Україні після Української національної революції і боротьби за становлення української державності до влади прийшли більшовики, які акцентували увагу на пам'яті про пролетарську революцію, а не на вшануванні пам'яті про Велику війну (Білобровець, 2021)

А. Руккас в інтерв'ю «ВВС Україна» зауважив, що в Першій світовій загинуло близько півтора мільйона українців. Це величезний пласт української історії, що недосліджений і несправедливо забутий. Ми нібито і маємо низку пам'ятників, що увіковічують пам'ять про Велику війну, але будували їх ще в час Першої світової війни. Зводили такі пам'ятники росіяни, німці, австрійці. Як правило, споруджували їх на цвинтарях Західної України. Росіяни починали будувати церкви чи каплиці на місцях поховань, але більшість з них не були завершені через прихід до влади більшовиків (Руккас, 2014).

Цікаву тезу про пам'ятання Першої світової війни висунули К. Гассельбах та В. Сааков. Мова йде про те, що країни по-різному

пам'ятають про цей період і якоїсь чітко побудованої методики пам'яті не створено. Надзвичайно резонансним у процесі вшанування пам'яті жертв РСВ став 1984 р. Цього ювілейного року канцлер ФРН Г. Коль та президент Франції Ф. Міттеран потисли руки на місці поховання бійців. Не так давно президент Франції Е. Макрон став ініціатором пам'ятних заходів до сторіччя завершення Першої світової війни. Якщо Німеччина доєдналася до цих заходів, то Британія наполягала на проведенні основних пам'ятних заходів на своїй території. У подібних змаганнях ми вбачаємо боротьбу країн переможців за провідну роль у перемозі. Характерною особливістю подібних заходів є їх локальність, прив'язка до конкретних місць (бойові дії чи місця підписання договорів) Комп'єн, Іпр (Гассельбах, Сааков, 2018).

Про локальні пам'ятники солдатам Першої світової війни пише О. Пеленська. Згадуються поховання етнічних українців на території Австрії, Німеччини, Польщі Словаччини, Румунії, Білорусі, Сербії, Росії. Велика кількість поховань в Північній Чехії (Пеленська, 2014).

Окрім символів Першої світової війни, частина російської політичної верхівки апелює до колишньої величі Російської Імперії. В сучасній російській федерації маємо приклади абсурдного поєднання історичних образів часів Імперії та СРСР. Проте активне лобювання імперських символів має підкріпити віру у велич Росії та закріпити колишні імперські землі як споконвічну частину «Русского мира». Зокрема Є. Горюнова наголошує на сучасному використанні імперських символів російською федерацією на окупованих територіях, зокрема на території анексованого Кримського півострову. Подібна політика та нав'язування власної історичної пам'яті можна прослідкувати з розпаду СРСР (Горюнова, 2021).

Історична пам'ять про Другу світову війну різниться змістовним висвітленням і трактуванням подій в певні періоди та часто протилежними підходами країн учасниць війни, тому позначена як «війна пам'ятей».

Так, В. Гриневич детально вивчає пам'ять про Другу світову війну, її зародження, розвиток та трансформацію. Він доводить, що як в межах України, так і в масштабах світу пам'ять про війну виступає як конкуруюча, адже окремі групи будуть всіляко відстоювати свою версію «правильної» пам'яті. При цьому автор

дотримується класифікації пам'яті про війну та поділяє її на три основні групи. Перша – східноєвропейська, що сприймає комунізм як тоталітарний режим, рівний нацизму. Адже, і одні й інші виступають у ролі загарбників для самостійних народів, а у своїй внутрішній політиці СРСР чинив певно більш жорстокі злочини проти власного народу. Західноєвропейська модель пам'яті в основі своїй перекладає всю вину на нацистський режим, зокрема акценти робляться на злочини проти людства, вчиненні режимом, такі як Голокост. Третя ж модель, пострадянська, покликана виправдовувати всі злочини радянського режиму, такі як Голодомор, масові репресії, ГУЛАГ тощо. В більшості праць СРСР подається як світовий борець зі злом та рятівник всього вільного світу (Гриневич, 2011).

Н. Довганик у своїх наукових доробках щодо історичної пам'яті про Другу світову війну і її вплив на формування української політичної нації зауважує, що більшість основоположних питань щодо Другої світової війни в українському суспільстві є діаметрально протилежними. Яскравим прикладом такого твердження є назва, яку використовують окремі групи. Ми маємо дегероїзовану модель пам'яті, в якій акцент робиться на жертвності і трагедії, а не на звитягах і подвигах (Довганик, 2014).

М. Литвин у дослідженнях Другої світової війни детально описує український вимір трагедії через призму українців, що брали участь у війні у складі армій різних держав (Литвин, 2020). Коштовні практики як складову історичної пам'яті про Другу світову війну висвітлює І. Ковальська-Павленко. По суті, комеморація знаходить своє втілення у двох площинах: теоретичній (співіснуванні різних поколінь) та практичній (проведення спеціальних ритуалів, спорудження музеїв тощо). Авторка зазначає про існування «незручних» історичних фактів, що залишаються не актуалізованими в українській історичній пам'яті (Ковальська-Павленко, 2020).

О. Рощенська, І. Гартаковська у своїх напрацюваннях опираються на концепт «місце пам'яті», що запропонував вже згаданий нами П. Нора. Непопулярність афганської війни в радянському суспільстві, як і її однозначне засудження в цілому світі, викликало проблеми із позиціонуванням та вшануванням пам'яті радянських солдатів та офіцерів, що в ній загинули. Авторки

аналізують практику, запроваджену на початку 80-х рр., щодо нанесення на вже існуючі меморіали, в пам'ять про героїв/жертв Другої світової війни, імен загиблих в Афганістані. І тільки з кінця 80-х рр. з'являються тематично «афганські» пам'ятники. Науковиці виділяють три групи пам'ятників, присвячених цій війні. До першої належать ті, що в більшості випадків споруджувались колишніми афганцями, і були сповнені духом братерства. Друга група містить елементи релігійних символів, а третя дублює монументальні традиції, притаманні пам'ятникам Другої світової війни. Окремим аспектом меморіалізації цієї війни стають музеї та музеї-клуби, що насамперед створювались військовими «для себе» та з метою виховання молодого покоління на ідеях патріотизму та хоробрості (О. Рождественська, І. Тартаковська, 2016).

Дослідницею політики пам'яті та ландшафтів пам'яті, студій пам'яті в контексті соціогуманітарних дисциплін є А. Киридон. У своїй статті «Ландшафт пам'яті: концептуалізація поняття» авторка наводить теоретичне обґрунтування поняття «ландшафти пам'яті» і висловлює ряд положень, які підтверджують думку, що цей термін є метафорою і не є новим для сучасної науки. В напрацюваннях на зразок «Студії пам'яті у сучасній гуманітаристиці: історія становлення», «Студії пам'яті у соціогуманітарному мейнстрімі України: осмислення перспективи» авторка підкреслює й описує одну з основних проблем даного питання – це неузгодженість поняттєвого апарату. В статтях розглядається процес зародження і становлення студій пам'яті у світі та Україні. Досліджено активізацію процесу дискусії щодо питань пам'яті, в ході якого відбувається поступове становлення методологічних підходів. Надзвичайно важливим аспектом вивчення досліджуваної проблематики є розуміння ролі історика в контексті вивчення історії, такі моменти розкриваються в статті: «Історик та політика пам'яті: «розщеплена ідентичність» (Киридон, 2010, 2013, 2017).

Безпосередню меморіалізацію, але в онлайн просторі досліджує М. Бесснова. Вона детально описує меморіальні онлайн проєкти закордонних країн, що присвячені темі Другої світової війни. Авторка наголошує, що створення онлайн проєктів дозволяє суттєво збільшити аудиторію осіб, ознайомих з певною тематикою. Вона виділяє три групи таких проєктів: глобальні та національні; вебсайти окремих музеїв або меморіальних комплексів; індивідуальні

проекти. Більшість описаних нею проєктів орієнтовані на висвітлення візуальних джерел та історій конкретних людей (Бессонова, 2015). Такий підхід дозволяє подавати відомі історичні події через призму особистого досвіду, що своєю чергою більш ефективно сприймається користувачем. Крім того, діджиталізація меморіальних комплексів дозволяє активніше залучати молоде покоління, спрощує процес ознайомлення з експозицією того чи іншого закладу. Не можемо обійти і те, що в умовах пандемії і карантину люди були обмежені у своєму пересуванні, тому наявність подібних онлайн проєктів позитивно впливала на розширення сфери знань населення.

Висновки. Останнім часом науковці приділяють значну увагу питанням історичної пам'яті. Однак, пам'ять про окремі періоди в історії нашого народу, зокрема війни, є недостатньо дослідженою або містить суперечливі погляди й вимагає уваги науковців. Слабко вивченою залишається тема втілення пам'яті в ландшафтах.

Можемо сказати, що історична пам'ять в своїй основі, як суспільна та колективна пам'ять, зародилася ще у 20-х рр. XX ст. У ході дослідження наявної історіографії ми встановили, що одна з основних проблем досліджуваної теми це неунормованість поняттєвого апарату. Подібна незгодженість призводить до широкої критики різноманітних підходів, що формувалися протягом XX ст. Варто зазначити, що окремі автори в ході досліджень змінювали та доповнювали визначення понять та методів. Це можна пояснити мультидисциплінарністю підходів до досліджуваної проблеми. Кожен зі згаданих теоретиків у своїх працях опирався на історію, соціологію, політологію, або ж шукав джерело пам'яті в окремих індивідах, соціальних групах, державній політиці.

Висвітлення пам'ятання окремих історичних періодів великою мірою залежить від державної політики конкретних країн, або ідеології партій чи вподобань соціальних груп. При цьому згадані автори уклали декілька класифікацій груп пам'яті. У випадку пам'яті про окремі військові конфлікти, її характер та зміст залежить від державної політики і суспільних настроїв в країні. Спільні сторінки історії, що мають позитивне забарвлення, або ж навпаки, призводять до жорстких суперечок та регіоналізації історичної пам'яті, стимулюють до пошуку альтернатив у сфері історичної політики та в процесі творення меморіальних просторів.

Історія стала інструментом в політичних змаганнях, але не дивлячись на негативну сторону такої політизації, її використовують і для консолідації суспільства. Враховуючи стійку амбівалентність української політики пам'яті в останні десятиріччя, у ній все ж відбувається формування українського контексту історії. Не зважаючи на перманентні історичні суперечки із сусідніми країнами і політичний тиск на Україну, держава почала активно розвивати інститути та підтримувати дослідження подій минулого та різноманітними способами популяризувати державну історію.

Регіональні дослідження ландшафтів пам'яті в Україні знаходиться на початковому етапі. Найявні окремі локальні дослідження, які варто розвивати та порівнювати з метою виділити тенденції, притаманні окремим регіонам України. Адже через особливості політичного розвитку, історичних передумов, культурних традицій кожен регіон України має свої особливості історичної пам'яті. Ми не маємо чітко узгоджених норм і традицій побудови і формування ландшафтів пам'яті, які б «природно» вписувалися б до навколишнього простору. Позитивна сторона такої ситуації полягає в тому, що дозволяє започаткувати нові традиції формування ландшафтів, що максимально вдало збалансовано будуть зберігати та висвітлювати пам'ять про війни.

Подяка. Висловлюємо вдячність членам редакційної колегії журналу та рецензентам за конструктивні зауваження, побажання та консультації, надані під час підготовки статті до друку.

Фінансування. Автори не отримували фінансової підтримки для проведення дослідження й публікації цієї статті.

Джерела та література

Ассман, А. (2012). Простори спогаду. Форми та трансформації культурної пам'яті. Київ, 440 с.

Ассман, Я. (2004). Культурная память. Москва, 368 с.

Бабка, В. (2017). Історична пам'ять як фактор політичного впливу в незалежній Україні : дис. канд. політ. наук : 23.00.03. Київ, 249 с.

Бессонова, М. (2015). Меморіальні он-лайн проекти, присвячені Другій світовій війні: досвід зарубіжних країн. Історико-політичні студії. Київ, № 2. С. 5–14.

Білобровець, О. (2021). Перша світова війна в історичній пам'яті України і Польщі: зміна підходів та дискурсу // Інтермарум: історія, політика, культура. Житомир,. Вип. 9. С. 25-42.

Вашкевич, В. (2009). Феномен історичної пам'яті. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки: науковий вісник: збірник наукових праць. № 18. С. 168–175.

Веденєв, Д. (2015). Культурно-інформаційний вплив сучасного світу та історична свідомість української політичної нації. Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв. № 3, С. 3–10.

Веденєв, Д. (2013). Наукове забезпечення формування політики національної пам'яті в Україні: до питання про визнання принципів, змісту і механізмів реалізації. Національна та історична пам'ять. Вип. 6, С. 208–216.

Гассельбах, К., Сааков, В. (2018). Перша світова війна та вплив політики на пам'ять про неї. DW. URL: <https://www.dw.com/uk/перша-світова-війна-та-вплив-політики-на-пам'ять-про-неї/a-46214885>.

Гаусман, Г. (2014). Культура поразки. Перша світова війна в українській пам'яті. Критика. № 2. С. 143–155.

Горюнова, Є. (2021). Імперський контекст російської меморіальної політики в анексованому Криму. Інтермарум: історія, політика, культура. № 9, С. 209–222.

Готра, О. (2015). Історична пам'ять як чинник формування ідентичності. Intermarum: історія, політика, культура. Вип. 2. С. 143-155

Гриневич, В. (2011). Політика пам'яті Другої світової війни в Україні: у пошуках ідентичності та консолідації. Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. № 4. С. 111–127.

Грицак, Я. (2010). Історична пам'ять має бути відповідальною. Український католицький університет. URL: <https://ucu.edu.ua/news/istoryk-yaroslav-hrytsak-istorychna-pamyat-maje-buty-vidpovidalnoyu-risu/>.

Грицак, Я. (2014). 4 способи лікування історичної пам'яті. Artefact. URL: <https://artefact.org.ua/history/yaroslav-gritsak-4-sposobi-likuvannya-istorichnoyi-pam-yati.html>.

Грінченко, Г. (2009). Колективна (соціальна) пам'ять: критика теорії та методу дослідження. Схід-Захід: Історико-культурологічний збірник. № 13. С. 11–24.

Гуцало, Л. В. (2017). Перша світова війна і Україна у сучасній українській історіографії. Інтермарум: історія, політика, культура. № 4. С. 119–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inhpc_2017_4_11.

Довганик, Н. М. (2014). Історична пам'ять про Другу світову війну в контексті формування української політичної нації. Історико-політичні студії: Збірник наукових праць. № 2. С. 34–40.

Зашкільняк, Л. (2006). Історична пам'ять та історіографія як дослідницьке поле для інтелектуальної історії. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. № 15. С. 855–862.

Зашкільняк, Л. (2009). Історична пам'ять і соціальні функції історії у сучасному світі. Україна–Європа–Світ. № 2. С. 156–159.

Івчик, Н., Долганов, П. (2019) Ексклюзивні наративи, конфлікти пам'ятей і примирення: роздуми про конференцію у Рівному. Україна Модерна. URL: <https://uamoderna.com/event/conf-memories-rivne>.

Йейтс, Ф. (1997). Искусство памяти. URL: https://royallib.com/book/yeysts_frensis/iskusstvo_pamyati.html.

Касьянов, Г. (2016). Історична пам'ять та історична політика: до питання про термінологію й генеалогію понять. Український історичний журнал. № 2. С. 18. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2016_2_8.

Киридон, А. (2010). Історик та політика пам'яті: «розщеплена ідентичність». Чорноморський літопис. № 2. С. 116–121. URL: http://resource.history.org.ua/publ/chornlit_2010_2_116.

Киридон, А. (2013). Ландшафт пам'яті: концептуалізація поняття. Національна та історична пам'ять. № 6. С. 77–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntip_2013_6_10.

Киридон, А. (2017). Студії пам'яті у сучасній гуманітаристиці: історія становлення. Український історичний журнал. № 4. С. 150. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2017_4_11.

Киридон, А. (2017). Студії пам'яті у сучасній гуманітаристиці: історія становлення. Український історичний журнал. № 4. С. 150–161.

Ковальська-Павелко, І. (2020). Мілітарні комеморативні практики як складо-ва історичної пам'яті українського народу про другу світову війну. Проблеми політичної історії України. № 15. С. 168–180.

Коннертон, П. (2004). Як суспільства пам'ятають. Київ : Ніка-Центр, 184 с.

Кривда, Н. (2018). Конструювання української ідентичності: виклики комеморації. Українські культурологічні студії. С. 15–19.

Культура історичної... (2013). пам'яті: європейський та український досвід / С. Набок та ін. ; ред. Ю. Шаповал. Київ : ІПНЕНД, 600 с.

Лазука, К. (2016). Трансформації фокусу уваги в дослідженнях історичної пам'яті хх–ххї століть. Актуальні проблеми філософії та соціології. № 11. С. 63–66.

Литвин, М. (2012). Українсько-польська війна 1918–1919 років як конфлікт історичної пам'яті. Україна–Європа–Світ. Міжнародний збірник наукових праць. № 10. С. 106–111. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&P21IID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=

ASP meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Ues
2012_10_12.

Литвин, М. (2020). Друга світова війна: український вимір трагедії. Військово-науковий вісник. № 33. С. 312–315. URL: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.33.2020.312-315> (дата звернення: 05.04.2022).

Луцишин, Г. (2015). Державна політика історичної пам'яті як чинник консолідації українського суспільства. Грані. № 8. С. 33–38.

Мегілл, А. (2007). Епістимологія історії. Москва : Катон+, 480 с.

Мирний, М. (2020). Історична пам'ять: якою вона має бути і як її формувати. Zміна. URL: <https://zmina.info/articles/istorychna-pamyat-yakoyu-vona-maye-buty-i-yak-vesty-dyskusiyu/>.

Нагорна, Л. (2012). Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. Київ : ПіЕНД ім. ІФ Кураса НАН України, 324 с.

Нагорна, Л. (2014). Поняття місце пам'яті в системі memory studies. Регіональна історія України. № 8. С. 55–74.

Нора, П. (2014). Теперішнє, нація, пам'ять / пер. з франц. А. Репа. Київ : Кліо, 272 с.

Пеленська, О. (2014). Перша світова війна. Загиблі українці, але нічийні пам'ятники. Радіо свобода. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25478269.html>.

Рікер, П. (2001). Історія та істина. Київ : КМ Academia: Пульсари. 393 с.

Рождственська, О., Тартаковська, І. (2016). Простір пам'яті в «Афганському» музеї: спроби домовитися з минулим. Україна модерна. URL: <https://uamoderna.com/md/afghanistan-war-museums>.

Рукас, А. (2014). Перша світова: «на пострадянському просторі - непередбачуване минуле». BBC news. URL: https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/08/140731_ww1_ukraine_dk

Сокоринський, В. (2019). Практики комеморації та формування меморіальної культури в контексті війн ідентичності в країнах Східної Європи. Соціально-політичні студії : наук. альманах. С. 115–117.

Філюк, К. (2017). Мистецтво нагадувати: як у світі вшановують пам'ять про трагічні події минулого. Українська правда. URL: <https://life.pravda.com.ua/culture/2017/03/13/223078/>.

Хальбвакс, М. (2007). Социальные рамки памяти / пер. з франц. С. Зенкина. Москва : Новое издательство. 348 с.

Хаттон, П. (2004). Історія як мистецтво пам'яті. Санкт-Петербург : Владимир Даль. 424 с.

References

Assman, A. (2012). Prostory spohadu. Formy ta transformatsii kulturnoi pam'iaty. Kyiv, 440 s. [in Ukrainian].

Assman, Ya. (2004). Kulturnaia pamiat. Moskva, 368 s. [in Russian].

Babka, V. (2017). Istorychna pamiat yak faktor politychnoho vplyvu v nezalezhnii Ukraini : dys. kand. polit. nauk : 23.00.03. Kyiv, 249 s. [in Ukrainian].

Bessonova, M. (2015). Memorialni on-lain proekty, prysviacheni Druhii svitovii viini: dosvid zarubizhnykh krain. Istoryko-politychni studii. Kyiv, № 2. S. 5–14. [in Ukrainian].

Bilobrovets, O. (2021). Persha svitova viina v istorychnii pamiaty Ukrainy i Polshchi: zmina pidkhodiv ta dyskursu // Intermarum: istoriia, polityka, kultura. Zhytomyr., Vyp. 9. S. 25-42. [in Ukrainian].

Vashkevych, V. (2009). Fenomen istorychnoi pamiaty. Istorychni nauky. Filosofski nauky. Politychni nauky: naukovyi visnyk: zbirnyk naukovykh prats. № 18. S. 168–175. [in Ukrainian].

Viedienieiev, D. (2015). Kulturno-informatsiinyi vplyv suchasnoho svitu ta istorychna svidomist ukrainskoi politychnoi natsii. Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadrov kultury i mystetstv. № 3, S. 3–10. [in Ukrainian].

Viedienieiev, D. (2013). Naukove zabezpechennia formuvannia polityky natsionalnoi pam'iaty v Ukraini: do pytannia pro vyznannia pryntsyviv, zmistu i mekhanizmv realizatsii. Natsionalna ta istorychna pamiat. Vyp. 6, S. 208–216. [in Ukrainian].

Hasselbakh, K., Saakov, V. (2018). Persha svitova viina ta vplyv polityky na pamiat pro nei. DW. URL: <https://www.dw.com/uk/перша-світова-війна-та-вплив-політики-на-пам'ять-про-неї/a-46214885>. [in Ukrainian].

Hausman, G. (2014). Kultura porazky. Persha svitova viina v ukrainskii pamiaty. Krytyka. № 2. S. 143–155. [in Ukrainian].

Horiunova, Ye. (2021). Imperskyi kontekst rosiiskoi memorialnoi polityky v aneksovanomu Krymu. Intermarum: istoriia, polityka, kultura. № 9, S. 209–222. [in Ukrainian].

Hotra, O. (2015). Istorychna pamiat yak chynnyk formuvannia identychnosti. Intermarum: istoriia, polityka, kultura. Vyp. 2. S. 143-155 [in Ukrainian].

Hrynevych, V. (2011). Polityka pamiaty Druhoi svitovoi viiny v Ukraini: u poshukakh iden-tychnosti ta konsolidatsii. Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy. № 4. S. 111–127. [in Ukrainian].

Hrytsak, Ya. (2014). 4 sposoby likuvannia istorychnoi pamiaty. Artefact. URL: <https://artefact.org.ua/history/yaroslav-gritsak-4-sposobi-likuvannya-istorichnoyi-pam-yati.html>. [in Ukrainian].

Hrytsak, Ya. (2010). Istorychna pamiat maie buty vidpovidalnoiu. Ukrainskyi katolytskyi universytet. URL: <https://ucu.edu.ua/news/istoryk-yaroslav-hrytsak-istorychna-pamyat-maje-buty-vidpovidalnoyu-risu/>. [in Ukrainian].

Hrinchenko, H. (2009). Kolektyvna (sotsialna) pamiat: krytyka teorii ta metodu doslidzhennia. Skhid-Zakhid: Istoryko-kulturolohichniy zbirnyk. № 13. S. 11–24. [in Ukrainian].

Hutsalo, L. V. (2017). Persha svitova viina i Ukraina u suchasni ukrainskii istoriohrafii. Intermarum: istoriia, polityka, kultura. № 4. S. 119–131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/inhpc_2017_4_11. [in Ukrainian].

Dovhanyk, N. M. (2014). Istorychna pamiat pro Druhu svitovu viinu v konteksti formuvannia ukrainskoi politychnoi natsii. Istoryko-politychni studii: Zbirnyk naukovykh prats. № 2. S. 34–40. [in Ukrainian].

Zashkilniak, L. (2006). Istorychna pamiat ta istoriohrafiiia yak doslidnytske pole dlia intelektualnoi istorii. Ukraina: kulturna spadshchyna, natsionalna svidomist, derzhavnist. № 15. S. 855–862. [in Ukrainian].

Zashkilniak, L. (2009). Istorychna pamiat i sotsialni funktsii istorii u suchasnomu sviti. Ukraina–Ievropa–Svit. № 2. S. 156–159. [in Ukrainian].

Ivchyk, N., Dolhanov, P. (2019) Ekskliuzyvni naratyvy, konflikty pamiatei i prymyrennia: rozdumy pro konferentsiiu u Rivnomu. Ukraina Moderna. URL: <https://uamoderna.com/event/conf-memories-rivne>. [in Ukrainian].

Yeits, F. (1997). Yskusstvo pamiaty. URL: https://royallib.com/book/yeits_frensis/yskusstvo_pamyati.html. [in Ukrainian].

Kasianov, H. (2016). Istorychna pamiat ta istorychna polityka: do pytannia pro terminolohiiu y henealohiiu poniat. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. № 2. S. 18. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2016_2_8. [in Ukrainian].

Kyrydon, A. (2010). Istoryk ta polityka pamiaty: «rozshcheplena identychnist». Chornomorskyi litopys. № 2. S. 116–121. URL: http://resource.history.org.ua/publ/chornlit_2010_2_116. [in Ukrainian].

Kyrydon, A. (2013). Landshaft pamiaty: kontseptualizatsiia poniattia. Natsionalna ta istorychna pamiat. № 6. S. 77–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ntip_2013_6_10. [in Ukrainian].

Kyrydon, A. (2017). Studii pamiaty u suchasnii humanitarystytsi: istoriia stanovlennia. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. № 4. S. 150. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UIJ_2017_4_11. [in Ukrainian].

Kyrydon, A. (2017). Studii pamiaty u suchasnii humanitarystytsi: istoriia stanovlennia. Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. № 4. S. 150–161. [in Ukrainian].

Kovalska-Pavelko, I. (2020). Militarni komemoratyvni praktyky yak sklado-va istorychnoi pamiaty ukrainskoho narodu pro druhu svitovu viinu. Problemy politychnoi istorii Ukrainy. № 15. S. 168–180. [in Ukrainian].

Konnerton, P. (2004). Yak suspilstva pamiataiut. Kyiv : Nika-Tsent, 184 s.

Kryvda, N. (2018). Konstruiuvannia ukrainskoi identychnosti: vyklyky komemoratsii. *Ukrainski kulturolohichni studii*. S. 15–19. [in Ukrainian].

Kultura istorychnoi... (2013). pam'iaty: yevropeyskyi ta ukrainskyi dosvid / S. Nabok ta in. ; red. Yu. Shapoval. Kyiv : IPIEND, 600 s. [in Ukrainian].

Lazuka, K. (2016). Transformatsii fokusu uvahy v doslidzhenniakh istorychnoi pamiaty khkh–khkhi stolit. Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii. № 11. S. 63–66. [in Ukrainian].

Lytvyn, M. (2012). Ukrainsko-polska viina 1918–1919 rokiv yak konflikt istorychnoi pamiaty. *Ukraina-Yevropa-Svit. Mizhnarodnyi zbirnyk naukovykh prats*. № 10. S. 106–111. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z2IID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&S21P03=FILA=&S21STR=Ues2012_10_12. [in Ukrainian].

Lytvyn, M. (2020). Druha svitova viina: ukrainskyi vymir trahedii. *Viiskovo-naukovyi visnyk*. № 33. S. 312–315. URL: <https://doi.org/10.33577/2313-5603.33.2020.312-315> (data zvernennia: 05.04.2022). [in Ukrainian].

Lutsyshyn, H. (2015). Derzhavna polityka istorychnoi pamiaty yak chynnyk konsolidatsii ukrainskoho suspilstva. *Hrani*. № 8. S. 33–38. [in Ukrainian].

Mehill, A. (2007). *Epistymolohiia istorii*. Moskva : Katon+, 480 s. [in Russian].

Myrnyi, M. (2020). Istorychna pamiat: yakoiu vona maie buty i yak yii formuvaty. *Zmina*. URL: <https://zmina.info/articles/istorychna-pamyat-yakoyu-vona-maye-buty-i-yak-vesty-dyskusiyu/>. [in Ukrainian].

Nahorna, L. (2012). Istorychna pamiat: teorii, dyskursy, refleksii. Kyiv : PiEND im. IF Kurasa NAN Ukrainy, 324 s. [in Ukrainian].

Nahorna, L. (2014). Poniattia mistse pamiaty v systemi memory studies. *Rehionalna istoriia Ukrainy*. № 8. S. 55–74. [in Ukrainian].

Nora, P. (2014). Teperishnie, natsiia, pamiat / per. z frants. A. Riepa. Kyiv : Klio, 272 s. [in Ukrainian].

Pelenska, O. (2014). Persha svitova viina. Zahybli ukraintsi, ale nichyini pamiatnyky. *Radio svoboda*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/25478269.html>. [in Ukrainian].

Riker, P. (2001). *Istoriia ta istyna*. Kyiv : KM Academia: Pulsary. 393 s. [in Ukrainian].

Rozhdienstvienska, O., Tartakovska, I. (2016). Prostir pamiaty v «Afhanskomu» muzei: sproby domovytysia z mynulym. *Ukraina moderna*. URL: <https://uamoderna.com/md/afghanistan-war-museums>. [in Ukrainian].

Rukas, A. (2014). Persha svitova: «na postradianskomu prostori - neperedbachuvane mynule». *BBC news*. URL:

https://www.bbc.com/ukrainian/entertainment/2014/08/140731_ww1_ukraine_dk [in Ukrainian].

Sokorynskyi, V. (2019). Praktyky komemoratsii ta formuvannia memorialnoi kultury v konteksti viin identychnosti v krainakh Skhidnoi Yevropy. Sotsialno-politychni studii : nauk. almanakh. S. 115–117. [in Ukrainian].

Filiuk, K. (2017). Mystetstvo nahaduvaty: yak u sviti vshanovuiut pamiat pro trahichni podii mynuloho. Ukrainska pravda. URL: <https://life.prawda.com.ua/culture/2017/03/13/223078/>. [in Ukrainian].

Khalbvaks, M. (2007). Sotsyalnye ramky pamiaty / per. z frants. S. Zenkyna. Moskva : Novoe yzdatelstvo. 348 s. [in Russian].

Khatton, P. (2004). Istoriia yak mystetstvo pam'iaty. Sankt-Peterburh : Vladymyr Dal. 424 s. [in Russian].

Mahaletskyi A. MEMORIAL STUDIES AND HISTORICAL MEMORY OF THE WARS AND MILITARY CONFLICTS OF THE XX CENTURY: HISTORIOGRAPHY OF THE ISSUE

Abstract

The aim of the article is the analysis and systematization of the scientific literature based on the memory studies in general and historical memory of wars, in particular. Among the tasks to be solved, was the task to compare the studies by both foreign and Ukrainian authors in the context of the ratio of attention to the First and Second World Wars and local conflicts, especially the Afghan war. The article also focuses on the research of the memory instrumentalization problems.

Methodology. In the process of writing this article were used general scientific research methods: description, systematic analysis of the available literature, synthesis, systematization and generalization of the information. There are also elements of comparative analysis among the methods of research.

Conclusions. The issue of the collective, social and historical memory became the subject of active research in the 20th of the XX century. The first memory studies development stage was focusing on the period of antiquity and the study of the memory mechanisms, such as mnemonics. At the initial stage of the memory studies development was of particular interest to representatives of philosophical, cultural, sociological studies and psychologists. This explains the active use in the research field of the historical memory and policy of the conceptual apparatus in the outlined areas. The professional historical environment began to show the interest to the field of memory only in the 60s of the XX century. Since that time, politicians were able to use the situation of generation change, which distanced the war events from the time reality. Historians, in their turn (as well as representatives of the other scientific fields) received material for research and reflection. World local wars and their place

in the life of the societies are differently represented in the memory landscapes. The differences are related to the political sphere and the tasks were set by the politicians. From inducing or forcing the societies to oblivion or, conversely, to create the myths that exaggerated certain war events, their participants and the role of the state in the victory. Events interpretations of the Second World War are marked by the “war of memories”, in which both scientists and government institutions of different countries are actively involved. Despite the awareness of its content and nature, the Afghan war is associated with the memory and respect for its victims in Ukraine. It is represented and preserved in the symbolic events of war participants and memorial landscape complexes.

The memory studies historiography and especially the study of the war memory and its mythologizing, is expanding every year due to the new research, which is gaining special importance in modern war.

Regional memory landscapes research is at the initial stage in Ukraine now. There are some local studies that should be developed and compared in order to identify trends that are specific to certain regions of Ukraine. After all, due to the political development peculiarities, historical background, cultural traditions, each Ukrainian region has its own characteristics of the historical memory. We don't have clearly agreed norms and constructional traditions and landscapes formation that naturally fit into the surrounding space. The positive side of this situation is that it allows us to start new traditions of landscaping that will preserve and illuminate the war memory as successfully as possible.

Key words: *historical memory, spaces of memory, memory of wars, historiography of historical memory.*

Mahalecki A. STUDIA PAMIĘCIOWE I PAMIĘĆ HISTORYCZNA WOJEN I KONFLIKTÓW WOJSKOWYCH XX WIEKU: HISTORIA PROBLEMU

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza i usystematyzowanie literatury naukowej na temat badań pamięci w ogóle, a pamięci historycznej o wojnach w szczególności. Wśród zadań do rozwiązania są porównanie badań autorów zagranicznych i krajowych w kontekście relacji między zainteresowaniem I i II wojną światową a konfliktami lokalnymi, w szczególności wojną afgańską. W artykule skupiono się również na badaniach nad problematyką instrumentalizacji pamięci.

Metodologia. W procesie pracy nad artykułem wykorzystano ogólne metody naukowe oraz specjalne metody historyczne określone przedmiotem badań. Wśród metod są elementy analizy porównawczej.

Wnioski. Problematyka pamięci zbiorowej, społecznej, historycznej stała się przedmiotem aktywnych badań w latach 20. XX wieku. Na wczesnym etapie rozwoju studiów nad pamięcią w tej dziedzinie szczególnie zainteresowali się przedstawiciele nauk filozoficznych, kulturowych, socjologicznych oraz

psychologowie. Zawodowe środowisko historyczne zaczęło interesować się dziedziną pamięci dopiero w latach 60. XX wieku. Od tego czasu politycy potrafili wykorzystać sytuację zmiany pokoleniowej, która oddaliła wydarzenia wojny od ówczesnej rzeczywistości. Z kolei historycy (a także przedstawiciele innych dziedzin nauki) otrzymali materiał do badań i refleksji. Wojny światowe/lokalne i ich miejsce w życiu społeczeństw są różnie reprezentowane w pejzażach pamięci.

Historiografia studiów nad pamięcią, a zwłaszcza nad pamięcią o wojnie i jej mitologizowaniem, z każdym rokiem rozwija się dzięki nowym badaniom, które nabierają szczególnego znaczenia we współczesnej wojnie.

Słowa kluczowe: *pamięć historyczna, krajobrazy pamięci, pamięć wojen, historiografia pamięci historycznej.*

Статтю надіслано до редколегії 11.04.2022 р.
Статтю рекомендовано до друку 28.04.2022 р.